

Politikai ellenállási akciók Kárpátalján az 1956-os magyar forradalom körüli időszakban, 1955–1959 között

SZERHIJ GORGYIJSUK

Actions of political resistance in Transcarpathia around the Hungarian Revolution
of 1956, in the period between 1955–1959

94(439)"1956"

94(477.87)"1956"

3316.022.4(=511.141)(477.87)"1955/1959"

Keywords: Protest actions of young Hungarian individuals and groups in Transcarpathia. Support of the ideals of the Hungarian Revolution of 1956. Anti-Soviet agitation and leaflets, desertions. Arrests, perquisitions, retaliations, imprisonments.

Az 1956-os magyarországi forradalom az első olyan jelentős esemény volt Európában a második világháború utáni időszakban, amely repedést jelzett a totalitárius rezsimen. Nem függetlenül a lengyelországi eseményektől 1956. október 23-án mintegy 200 ezer demonstráló követelte a nemzeti függetlenséget, a demokratizálást, a Rákosi-kormány által elkövetett hibák helyrehozását, a repressziók vétkeseinek felelősségre vonását. (Пронько 1997, 70. p.) Miközben Nagy Imre miniszterelnök amellet foglalt állást, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki az ország területéről (Король 2002, 14. p.), 1956. november 4-én a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a szolnoki rádióadón keresztül felhívást intézett a magyar néphez, melyben egyebek között azzal a kéréssel fordult a szovjet hadsereg parancsnokához: „segítsen népünknek a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállíthassuk a rendet és a nyugalmat hazánkban”. (Пронько 1997, 74. p.) A tragikus következmények ismertek.

A kárpátaljai állami levéltár számos olyan dokumentumot őriz, amelyek bizonyítják, hogy a kárpátaljai fiatalok a magyarországi események hatására megélénkülő rendszerellenes tevékenységet folytattak. A szovjet titkosszolgálat, a KGB listázta azokat a kárpátaljaiakat, akik nyíltan vagy burkoltan szimpatizáltak a magyarországi népfelkeléssel. Közülük sokakat ítélték el forradalmi és szovjetellenes rölapok terjesztéséért. (Dupka–Horváth 1996, 255. p.)

A propagandagépezet mindent megtett annak érdekében, hogy a valós információk ne jussanak el a vidékre, mint ahogy Magyarország területén is igyekeztek leplezni a valós eseményeket saját embereik előtt is. A Magyarokmjáról (Nagyszőlősi járás) származó Zán Péter például, aki a Magyarországon állomásozó szovjet hadseregben szolgált jászberényi állomáshellyel, így emlékezett vissza az egyik epizódra: „Balsors sújtotta a szakasparancsnokot, Cshunov főhadnagyot; vezetőnk minden alkalommal a magyar boltokból összelopott holmikkal volt felpakolva. Egyik alkalommal alig ért vissza, mert keresztüllőtték a mellkasát. Tulajdonképpen ezért nem is ért vissza, mert az utcán holtan esett össze. Velünk később egy másik verziót közöltek, a jövőbe tekintve, miszerint tárgyalásra ment a magyarokhoz, és álnokul megölték. De a valódi történetet minden közkatona ismerte.” (Зан 1998, 14. p.)

A szovjet beavatkozás ellen Kárpátalján elsősorban a magyar fiatalok léptek fel aktívan és szervezeten. Mozgó csoportokat szerveztek, amelyek a szovjet csapatok magyarországi bevonulása ellen tiltakozó röplapokat ragasztgattak ki. Négy magyar csoportról van tudomásunk, melyek Ungváron, Nagyszőlősen, valamint Gállocsban (Ungvári járás), Kaszonyban (Beregszászi járás) működtek. Vannak feljegyzések egyéni akciókról is.

A felgöngyölítés a röplapok felfedezésével és lakossági beszolgáltatásával vette kezdetét. Tasij Ágnes és Miscsenko Ljudmila, az ungvári 11. sz. középiskola 7. osztályos tanulója a Ruszka utcában találtak szovjetellenes röplapokat, melyeket átadtak az iskola igazgatójának, Horodeckij Anatolijnak. Nemsokára Tasij Ágnes ugyanilyen röplapokat talált ugyanezen utca 29-es házában, melyet szomszédjának, a megyei ügyészségen dolgozó Kovalcsuknak adott át. Jersov alezredes, a KGB főosztálya 4-es részlegének vezetője külön feljegyzést készített az 1955 áprilisa és november 20. között Ungvár lakosai által beszolgáltatott szovjetellenes röplapokról. (A УСБУ 3о 5711, Т. 2. Арк. 29.)

A röplapok szerzőségét az Ungváron élő, szlovák nemzetiségüként nyilvántartott Benyák Nándornak és a turjaremetei (Perecsenyi járás), ukrán nemzetiségű Orlovszki Vincének tulajdonították. 18 röplapról állapították meg grafológiai vizsgálattal, hogy azokat Benyák Nándor készítette. (A УСБУ 3о 5711, Т. 2. Арк. 176–179.)

Az ungvári ellenállók csoportja 1955 tavaszán alakult meg. Tagja volt Benyák Nándor, Orlovszki Vince és Kulcsár János Tibor. A csoportot Benyák Nándor, a város 10. sz. magyar tannyelvű középiskolájának tizedik osztályos diákja vezette. (Dupka 2006a, 15. p.) 1955. december 15-i kihallgatása alkalmával Benyák azt vallotta, a kommunisták ellen akartak harcolni az emberek boldogsága érdekében. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 29.) A csoport cselekvési tervet dolgozott ki, a tagok esküt tettek, a feladatok közé tartozott az összejöveteleken való részvétel és a röplapok készítése. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 32.)

Benyák és Orlovszki rábeszélésére 1955 augusztusában csatlakozott a csoporthoz Kulcsár János Tibor. Kulcsár belépése fő indokának azt tartotta, hogy hitt a csoport vezetőjének azon állításában, miszerint ha az emberek megtapasztalják a példájukon, hogy a szovjethatalommal szemben igenis fel lehet venni a harcot, akkor majd többen is csatlakoznak hozzájuk. (A УСБУ 3о 5711, Т. 1. Арк. 201.) Maga is készített magyar nyelvű röplapokat, Benyák Nándort pedig versben éltette, a szovjet rezsim elleni buzgó harcosként: „Győzni fogunk, Benyák a vezetőnk... Az emberek a földeken dolgoznak, nagy kár, hogy nem saját maguk, hanem az állam javára. Nincs semmi hasznuk ebből, hiába dolgoznak, szomorú... A kommunista uralom alatt az embernek nincs joga, mert az ő államuk, az ő hatalmuk, de mi csak egyet akarunk, egyenként felhúzni őket a fára.” (A УСБУ 3о 5711, Т. 3. Арк. 43. [Mellékletek.])

A röplapokkal kapcsolatban Benyák Nándor azt vallotta, hogy nagyrészt saját kezűleg írta őket. Így az 1-es számú ügyszerintben tárgyalat röplap a következőt hirdette: „A béke szó nevében a kommunisták minket, istenhívőket, saját rabszolgáikká akarnak tenni! Az amerikaiak szabadságot akarnak nekünk adni! Adjátok tovább.” (A УСБУ 3о 5711, Т. 3. 1. sz. melléklet.) Benyák szerint ő és Orlovszki körülbelül 15 ilyen röplapot másoltak. Az időpont 1955 áprilisára tehető. Elismerte, hogy körülbelül öt röplapra ráírta: „Halál a kommunistákra.” Ugyanezt krétával felírta 1955 szeptemberében a radvánci állomáson a vagonokra és a raktárépületek falaira. Volt olyan röplap is, amelyikre a következő

szöveg került: „Halál a kommunistákra!!! Éljen az amerikai kormány.” (А УСБУ Зо 5711, Т. 3. Арк. 13. [Mellékletek. 4. csomó.]) Mint láthatjuk, a csoport tagjai nagy reményeket fűztek az amerikai kormány támogatásához a szovjethatalom elnyomása alóli felszabadulásban.

Az ungvári csoport röplapjai a fiatalokat, a munkásokat, a gazdákat, az értelmiséget szólították meg, a kommunisták elleni harcra szólítottak fel, felhívást tartalmaztak az „új felszabadító hadsereg” soraiba való belépésre, a kolhozok (kollektív mezőgazdasági vállalatok) szabotátlására. (А УСБУ Зо 5711, Т. 1. Арк. 49.) Benyák Nándor otthonának átkutatásakor közel negyven szovjetellenes röplapot találtak. (А УСБУ Зо 5711, Т. 1. Арк. 35.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság zárt bírósági ülésen tárgyalta az ungvári csoport ügyét. 1956. március 20-án a bíróság Benyák Nándort, Orlovski Vincét és Kulcsár János Tibort az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. részének 54-10. cikkelye („olyan propaganda vagy agitáció, amely a szovjethatalom megdöntésére, megrendítésére vagy meggyengítésére, vagy pedig bizonyos ellenforradalmi cselekmények végrehajtására szólít fel, valamint ennek megfelelő tartalmú írásos anyag terjesztése, előállítás vagy tárolása”; *Кримінальний кодекс...*, 27–28. p.), valamint 54-11. cikkelye („minden olyan szervezkedő tevékenység, amely az ebben a részben tárgyalt bűncselekmények előkészítésére vagy végrehajtására irányul, vagy tagság valamely, ebben a részben tárgyalt bűncselekmény előkészítésére vagy végrehajtására létrejött szervezetben, alakulatban”; *Кримінальний кодекс...*, 28. p.) alapján ítélte el.

Sajátos módon a Kárpátaljai Megyei Bíróság enyhítő körülményeket is figyelembe vett, úgymint büntetlen előélet, fiatalkorúság. Ezzel magyarázható a korban viszonylag szerény büntetés: Benyákot és Orlovskit 6-6 év, Kulcsárt pedig 4 év javító munkatáborra ítélték. (А УСБУ Зо 5711, Т. 2. Арк. 301.) Büntetésüket a Mordvin Köztársaság területén töltötték le, ahol a kor politikai foglyainak nagy része ült. A teljes büntetést egyik elítélt sem töltötte le, mert 1958-ban amnesztiát kaptak.

Ugyancsak 1955-ben alakult Nagyszőlősen a 3. sz. középiskola diákjaiból egy csoport, melynek fő célkitűzése Kárpátaljának Magyarországhoz való „visszacsatolása”, műszóval – a szeparatizmus volt. A csoport minden tagja álnevet használt. Létrehozója a tizedik osztályos Buzányi László volt (álnevén Fica), aki még ebben az évben édesanyjával együtt Magyarországra költözött. Ettől kezdve a csoportot osztálytársa, Illés József irányította. A csoport tagjai kilencedik-tizedik osztályos tanulók voltak (Varga János, Milován Sándor, Dudás István), valamint az iskolát akkorra már elvégző, munkanélküli Kovács Zoltán. (Dupka–Horváth 1993, 73. p.) Az utóbbi visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a csoport tagjai röplapokat terjesztettek az iskolában és a városban. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.) A röplapok a magyar lakosságot engedetlenségre és a kommunista hatalom elleni nyílt fellépésre buzdították. Külön hangsúlyt fektettek a szeparatista gondolatokra, Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolására. Foglalkoztak a szovjet megszálló hadseregnek Magyarországról való kivonásával, valamint a demokratikus rend helyreállításának követelésével. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.)

Illés Józseftől tudjuk, hogy a csoport tevékenységét felélénkítette, amikor 1956. október 23–24-én orosz tankok jelentek meg Nagyszőlősen. (Dupka–Horváth 1993, 73. p.) Milován Sándor emlékei szerint a tankok konvoját beregszászi járési fiatalok tintásüvegekkel dobálták meg. (Dupka–Horváth 1993, 98. p.) 1956 őszén csatlakozott a csoporthoz Dudás László, Milován Sándor, Kovács Zoltán. (Dupka 2006a, 14. p.) Az 1957.

július 25-i kihallgatáson a csoport vezetője, Illés József azt vallotta, hogy Kovács Zoltánnal két szovjetellenes rölapot ragasztottak ki a nagyszőlősi piacon. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 37.) Varga János kihallgatása során elmondta, hogy a rölapok elkészítését Illés József szervezte, Paládi Vilma, Paládi Ida, Seres Jolán – a 3. sz. középiskola tanulói (1957-ben érettségiztek) – csak a terjesztésükről voltak informálva. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 162–163.)

Varga János szerint a rölapok terjesztése során akkor követték el a helyrehozhatatlan hibát, amikor az egyik rölapot az iskola hirdetőtáblájára tették ki. A KGB ettől kezdve folyamatosan szemmel tartotta a tanintézetet, hogy felderítsék a terjesztőket. (Dupka–Horváth 1993, 87. p.) Az iskola igazgatója is tett erőfeszítéseket, hogy a tettek nyomára bukkanjon. Így jutott el Dudás Istvánhoz, aki beszélt neki a csoport által az iskolában folytatott tevékenységről. Az iskolaigazgató a tudomására jutott információkat titkos jelentésben osztotta meg a KGB járási szervezetének vezetőjével. 1957. május 20-án Dudás Istvánt beidézték a KGB épületébe, ahol az „ismert módszerekkel” kivallatták. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.) Illés elmondta, hogy a rölapok szövegét annak alapján fogalmazták meg, amit az akkoriban a hatóságok által tiltott Szabad Európa Rádióban hallottak. (Dupka–Horváth 1993, 74. p.)

1957. június 20-án Dudás Istvánt, június 24-én pedig a csoport többi tagját is letartóztatták. A lányokat, akik tudtak a rölapok terjesztéséről, de nem vettek részt se a megírásukban, se a terjesztésükben, nem tartóztatták le, hanem tanúkként hallgatták ki őket. (Dupka–Horváth 1993, 88. p.) Az 1957. június 24-i letartóztatásukra mind egyformán emlékeztek, mert utolsó iskolai vizsgájukat tették le aznap. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.)

Az Illés József és Milován Sándor letartóztatásáról szóló parancsból tudjuk, hogy a magyar iskola diákjai „a magyarországi ellenforradalmi zendülés idején” szovjetellenes magyar nacionalista rölapokat készítettek. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 12.; Т. 2. Арк. 78.) 1957. március 10–13-án Milován Sándor barátaival, Illés Józseffel, Dudás Istvánnal és Kovács Zoltánnal együtt felosztották egymás között a teendőket a rölapok megírásával, másolásával és terjesztésével kapcsolatban, melyekben felszólították a magyar lakosságot az oroszok elleni harcra, arra, hogy követeljék a magyarok autonómiáját és földet. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 1. Арк. 12.; Т. 2. Арк. 78.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság 1957. augusztus 26–27-én zárt ülésen tárgyalta a zabolotnei (Ilosvai járás) Illés József, a feketeadói (Nagyszőlősi járás) Varga János, a nagyszőlősi Kovács Zoltán és Dudás István ügyét az Büntető Törvénykönyv II. részének (háborús időkre vonatkozó) 54-10. és 54-11. cikkelyei alapján. (A УСБҮ 3о 5723, Т. 4. Арк. 191.) Az 1941-es születésű Milován Sándor 9. osztályos, magyar nemzetiségű tanuló ügyét a fenti két cikkelyen túl a Büntető Törvénykönyv 196. cikkelye („robbanóanyagok vagy fegyverek, lőfegyverek engedély nélküli készítése, tárolása, adásvétele, valamint török, finn kések és más hidegfegyverek a Népi Belügy Bizottság engedélye nélküli hordása, készítése és tárolása”; *Кримінальний кодекс...*, 84. p.) alapján is vizsgálta. Milován Sándor úgy emlékezett vissza, hogy tőr volt nála, valamint egy működésképtelen pisztoly. Ez elegendő volt a törvénytelen fegyverbirtoklás vádjához. (Dupka–Horváth 1993, 100. p.)

A Kárpátaljai Megyei Bíróság Illés Józsefet hat, Varga Jánost öt, Kovács Zoltánt négy, Dudás Istvánt három, Milován Sándort pedig négy év javító munkatáborra ítélte. (A УСБҮ

3o 5723, T. 4. Apk. 193–194.) Ezenkívül a Kárpátaljai Megyei Bíróság bűnügyekkel foglalkozó Bírósági Kollégiuma kimondta: „A 3. Sz. Nagyszőlősi Középfiskolában, ahol a diákok többsége magyar nemzetiségű, nem folyik semmiféle politikai-nevelő munka. Az iskola diákjai a kollégiumban kártyáznak, és mindenféle felügyelet és nevelés nélkül magukra hagyják őket.” (A УСБУ 3o 5723, T. 4. Apk. 193–194.) Erről tájékoztatták Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai Megyei Bizottságát is.

Varga János visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a politikai foglyokkal került egy táborba a Mordvin Köztársaság területén található 24 fogolytábor egyikében. (Dupka–Horváth 1993, 89. p.) A teljes büntetést nekik sem kellett leülniük, mindannyian amnesztiával szabadultak. (Dupka–Horváth 1993, 49. p.) 1991-ben az Ukrán SZSZK 1991. április 17-i „A politikai repressziók áldozatainak rehabilitálásáról” szóló törvénye alapján mindannyiukat rehabilitálták. (*Реабілітовані історією...*, 142–145. p.)

A nagyszőlősi csoport leleplezése során a KGB tudomására jutott, hogy hasonló csoportosulás jött létre Kaszonyban (Beregszászi járás) is, amelynek tagjait szovjetellenes rölapok készítésével és terjesztésével vádolták. (Dupka–Horváth 1993, 52. p.) A kaszonyi csoport tagja volt Szécsi Sándor, a Papi Általános Iskola (Beregszászi járás) tanára, valamint kollégája és unokatestvére, Ormos Mária és annak testvére, az éppen munkanélküli Ormos István. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 189.) Szécsi a vállalatok alkalmával tagadta a csoport létrehozását, úgy vélekedett, hogy nem folytattak szovjetellenes propagandát, mindössze egy „szeparatista” eszméket hirdető rölap készült. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 52)

A kaszonyi csoport története 1956. november 2-án vette kezdetét, amikor Szécsi Sándor felkereste otthonában Ormos Istvánt és Máriát. A magyarországi helyzetet beszélték meg, és úgy döntöttek, hogy Kárpátaljának ki kell válnia a Szovjetunióból és csatlakoznia kell Magyarországhoz. Mindannyiuknak személyes oka is volt arra, hogy ellenségesen vélekedjenek a szovjethatalomról. Az Ormos testvérek apját, Ormos Józsefet elítélték mint kulákot a kárpátaljai kollektivizálások idején; 1949-ben 25 év szibériai Gulag táborra ítélték. (Dupka–Horváth 1993, 52. p.) Ormos István azt állította, hogy magyar állampolgárok a szovjet határon átkiabáltak Kárpátaljára, hogy a lakosság lázadjon fel a kommunisták ellen. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 190.) Ezt az átkiabálást mások is hallották vele együtt, a csonkapapi Tóth Béla és a kaszonyi Horti Lajos.

Szécsi Sándor az 1957. október 31-i ungvári kihallgatáson arról beszélt, hogy amikor Magyarországon „kitört az ellenforradalom”, egy csoport forradalmár, akik magukat a szabad Magyarország harcosainak nevezték, Miskolcra rádióadásokat szerveztek. Ennek hatására kezdett el rölapot írni. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 31–32.) A rölap a „Felhívás!!!” címet kapta: „Egész Magyarország lángba borult. A hősi magyar nemzet életét kockáztatva kivonult a harcmezőre a Szovjet Oroszország elnyomó igájának megdöntésére. Mi is ezt az ígát húzzuk... A magyar tűr, de nem felejt!... Hiszen mi is magyarok vagyunk, követeljük, hogy egyesítsenek minket a szabad Magyarországgal... Ne higgyetek a kommunistáknak.” (A УСБУ 3o 5737, T. 2. Apk. 56.)

Szécsi szerint a rölap megírásának célja az volt, hogy a magyar forradalom támogatására buzdítsák Kárpátalja magyar lakosságát. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 46–47.) Övintézkedéseket is tettek a lelepleződés elkerülése érdekében: Ormos Mária írás közben kesztyűt húzott a kezére (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 53–54.) és nyomtatott betűvel írt. (A УСБУ 3o 5737, T. 1. Apk. 192.)

Nem derült ki az ügyben, hogy ki tette közszemlére a rölapot Kaszony központjában, mivel a vallatások során senki nem vállalta magára. (A УСБҮ 3о 5737, T. 1. Арк. 45., 129.) A nyomozás során kiderült, hogy még legalább három személy tudott a szovjetellenes röpiratról: István és Mária anyja, Ormos Erzsébet, testvérük, Méhész Erzsébet, valamint Szécsi Sándor testvére, Barnabás. Azonban mindhárman szerencsések voltak, mert nem vonták őket bünvádi eljárás alá, a bizonyítékok nem elégségesek voltak rá hivatkozva. (A УСБҮ 3о 5737, T. 2. Арк. 32.) Lehetséges, hogy ebben közrejátszott a hruscsovi enyhülés is.

A Kárpátaljai Megyei Bíróság 1958. január 24-én hozott ítéletet az ügyben. Szécsi Sándort a Büntető Törvénykönyv I. rész 54-10. és 54-11. cikkelyei alapján 6 évre ítélték, amiből másfél évet ült le a Mordvin ASZSZK területén egy politikai foglyoknak fenntartott táborban. Ormos István és Mária 4-4 évet kapott. István büntetését Mordvinföldön töltötte le, Mária pedig Moszkván túl, a kelirivszkiji női táborban. (Dupka–Horváth 1993, 53. p.) Ők is amnesztiával szabadultak, István 3 év, Mária 1 év és 11 hónap után. Felbezést is benyújtottak az ítélet ellen, azonban a Kárpátaljai Megyei Bíróság helybenhagyta a korábbi ítéletet. 1991-ben mindnyájukat rehabilitálták.

A kaszonyi csoport csoportként valószínűleg nem is létezett, és mindössze egyetlen röpiratról volt szó, mégis ugyanolyan büntetési tételeket szabtak ki rájuk, mint a szervezeten és sokkal aktívabban tevékenykedő ungváriakra.

1957 őszén hozta létre Gálocsban (Ungvári járás) Pasztellák István, az ungvári 2. sz. esti iskola 9. osztályos tanulója iskoláskorú fiatalokból álló szovjetellenes csoportját. Céljuk az volt, hogy ha a nemzetközi helyzet egy a Szovjetunió elleni háborúhoz vezetne, akkor maguk is fegyvert ragadjanak a szovjet ellen. 1957 végén csatlakozott a csoporthoz Pasztellák osztálytársa, Perduk Tibor, akit Pasztellák helyettesévé választottak meg. Ekkoriban született meg az esküszöveg, mely szerint nem mondanak le a szovjet elleni harcról. (A УСБҮ 3о 5608, T. 3. Арк. 294.) A gálócsi csoport tagja volt még Molnár László, aki a raktárosi teendőket látta el, és Szanyi János titkár. 1958 elején Pasztellák István és Perduk Tibor bevonták a csoportba Deák Ferencet. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 256.)

A gálócsi ifjak is az 1956-os magyarországi forradalom hatására kezdték meg a szervezkedést. Perduk Tibor, Molnár László és Szanyi János is azt vallották, hogy fő feladatuknak a fegyvergyűjtést és -vásárlást tekintették, és azt tervezték, hogy a szovjethatalom bármely helyrehozhatatlan magyarellenes lépése esetén azonnal felkeléssel reagálnak. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 100.) 1957 őszén a gálócsi csoport tagjai fegyvereket, töltényeket és taposóaknákat keresve azokat az erdőket és mezőket járták, ahol a háború idején fegyveres összecsapások zajlottak. (A УСБҮ 3о 5608, T. 1. Арк. 93.)

A házkutatások során több fegyver is előkerült. Pasztellák Istvánnál egy törszerű bajonettet, revolvert, karabélycsövet találtak; Perduk Tibornál egy külföldi karabélyhoz való markolat nélküli bajonettet; Szanyi Jánosnál külföldi pisztolyt, hadi puskához való töltényt, törszerű bajonettet; Molnár Lászlónál hattöltényű pisztolyt, külföldi puskához való patront, TT-pisztolyhoz és külföldi pisztolyhoz való patronokat, automata fegyver ravaszát, törszerű bajonetteket; Deák Ferencnél lefűrészelt csövű puskát, külföldi puska revolverrészét, törszerű bajonettet. (A УСБҮ 3о 5608, T. 3. Арк. 142–143.) Gránátokat, puskaport stb. is koboztak el tőlük. A vizsgálat során kiderült, hogy a fegyverek nagy része használatra alkalmatlan.

Perduk Tibornál a KGB „Ez Magyarország” feliratú brosrát talált, amely a magyar kormányt dicsérte Adolf Hitler hatalmának időszakában, megköszönve Kárpát-Ukrajna „felszabadítását”. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 185.) Az ügy dossziéjához csatolva lettek a Pasztellák István által írt magyar nyelvű szovjetellenes röplapok, amelyek munkahe-lyén, a Szikra Kolhozban és a gálócsi üzlet ajtajára lettek kifüggesztve 1958. október 22-én. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 46.) A röplap Kárpátalja lakosságát arra buzdítja, hogy kezdjék meg a harcot a szovjethatalom, a kommunista párt és a szovjet kormány ellen. (Dupka 2006b, 168. p.) A szovjetellenes röplapok írására a BBC, a Szabad Európa, az Amerika Hangja rádióadások szolgáltatták az ihletet, amelyek 1958. október 23-án megemlékeztek annak az eseménynek a második évfordulójáról, amikor a magyar békevágyat elfojtották a kommunizmus erői. (Dupka 2006b, 167. p.)

Pasztellák István 1958. november 27-i vallatásakor új név bukkant fel: Gecse Endréé. A csoport vezetője azt állította, hogy gyakran látogatta Gecse Endre református lelképásztor lakását, aki neki és Szanyi Jánosnak könyveket adott olvasni. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 120.) Ezt megerősítette a kihallgatások alkalmával Szanyi János is, hozzátéve, hogy Gecse Endre azt mondta nekik: a szovjethatalmat megelőzően háza volt és sok földje, amit a kommunisták azonnal elvettek. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 319.)

Amikor visszaadták a könyveket Gecse Endrének, Magyarország történelméről beszélgettek, egyebek között arról, mi idézte elő az 1956-os eseményeket. 1956-ról Gecse Endre azt mondta Pasztellák Istvánnak, hogy jogos volt, mert a magyarok a Szovjetuniótól függetlenül, szabadon szerettek volna élni. (A УСБУ 3о 5608, T. 1. Арк. 124.) Pasztellák a lelkész lakását Gálocsban hetente 2–3-szor látogatta 1957 elejétől 1958 őszéig, amikor a tiszteletes Husztra költözött. Olyat soha nem állított a kihallgatások során, hogy a tiszteletesnek köze lett volna a csoport létrehozásához, a KGB nyomozói azonban Gecse Endrét kezdték gyanúsítani a gálócsi ifjúsági csoportosulás megszervezésével.

1958. december 2-án letartóztatták az 1907-es születésű Gecse Endre református lelkészt, aki megerősítette Pasztellák István és Szanyi János vallomását, de állította, hogy szépirodalmat adott nekik olvasni, nem pedig szovjetellenes irodalmat. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 86.) Gecse Endre lakásának átkutatásakor nagy mennyiségű irodalmat koboztak el (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 89.), melyek egy részéről azt állította, hogy nem az ő tulajdonát képezik, az újságok, könyvek, brosrák egy lelkésztársától kerültek hozzá és az egyház tulajdonában vannak. Előkerült egy körlevél is, amely arra szólított fel, hogy a híveket a magyar polgári nacionalizmus szellemében és szovjet hatalom ellenében kell nevelni. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 113.) Gecse Endre tagadta, hogy Pasztellákkal az '56-os eseményekről beszélgetett volna. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 143–144.)

Gecse elismerte, hogy a nála talált iratok, nyomtatványok egy része szovjetellenes tartalommal bírt, ezeket csak történelmi értékük miatt őrizte meg. Az 1959. január 3-i vizsgálat során a hatóság bizonyítottan látta, hogy a Gecse Endre lakásán elkobzott irodalom ellenforradalmi és szovjetellenes tartalmú. (A УСБУ 3о 5608, T. 2. Арк. 251.)

A lelkész feleségének visszaemlékezése szerint Gecse Endrét 1958. december 2-án Huszton vették őrizetbe és a KGB ungvári börtönébe szállították át, ahol vallatás közben „véletlenül” halálra verték. A feleség szerint férje nem akart együttműködni a val-
latókkal, azaz nem ismerte el, hogy 1956–1958 között Gálocsban magyar nacionalista

szellemű szovjetellenes propagandát folytatott volna a fiatalok körében és fegyveres felkelésre szólította volna fel őket. (Gecse 2003, 9. p.)

Gecse Annának, a lelkész testvérének elmondása szerint: „Az ügyészségen egyetlen bizonyíték Hitler *Harcomjának* kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét a könyveibe.” (Gecse 2003, 9. p.) Amerikai kapcsolatot erőltettek rá, amely abban állt, hogy Huszt lakosai megajándékozták egy palásttal, amit Amerikából kapott anyagból készítettek. (Dupka–Horváth 1993, 56. p.) Fontos megjegyezni azonban, hogy a levéltári dokumentumok szerint Hitler könyve nem került elő a házkutatások során sem a tiszteletesnél, sem a fiataloknál, és a palástról sem tudni semmit. A hivatalos verzió szerint Gecse Endre 1959. január 4-én halt meg érzelmesedés és magas vérnyomás okozta infarktus következtében az ungvári börtön falai között. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 2. Арк. 271.) A büntetőeljárását felfüggesztették. A KGB nyomozói Gecse Endre és a gálócsi fiatalok ügyéből nem tudtak politikai ügyet kreálni. Csak Pasztellák Istvánt és Perduk Tibort ítélték el, a többiek pedig – Szanyi János, Molnár László, Deák Ferenc és mások – tanúkként szerepeltek.

1959. január 30–31-én Ungváron zárt bírósági ülésen tárgyalták Pasztellák István és Perduk Tibor ügyét. A bíróság figyelembe vette Pasztellák István beismert vallomását, aki szülei, Pasztellák Anna és István befolyására önként feladta magát és vallott szovjetellenes tevékenységéről. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 1. Арк. 56.)

Az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. részének 54-10., 54-11., valamint 196. cikkelyei alapján Pasztellák Istvánt 6 évre, Perduk Tibort pedig 2 évre ifjúsági javító munkatáborba küldték. (A УСБҮ 3о 5608, Т. 3. Арк. 265.) A teljes büntetést nem töltötték le, mert 1959-ben amnesztiával szabadultak. Molnár Lászlót nem ítélték el, mert alig múlt 13 éves, viszont egy éven keresztül rendszeresen be kellett járnia a községi tanácshoz, ahol a KGB ügyeletes tisztje „beszélgetett” vele. (Dupka–Horváth 1993, 58. p.)

Nem csak csoportok működtek Kárpátalján, hanem egyéni ellenállókról is van tudomásunk. Volt, aki röplapokat készített, volt, aki csak szóban hangoztatta szovjetellenességét. Egyikük Marcsenko Petro, akit azzal vádoltak meg, hogy 1956. október 31-én az ungvári 18-as számú büfében, más állampolgárok jelenlétében fejtette ki szovjetellenes nézeteit, nyomdafestéket nem tűrő szavakkal szidta a szovjet vezetést, a Szovjetunió Kommunista Pártját. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 3.) A letartóztatott nem tagadta, hogy ott volt a büfében, de azt állította, hogy nem emlékszik semmire, mivel erősen ittas volt. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 27.) A nyomozóknak bevallotta, arról beszélt, hogy a Kommunista Párt vezetősége helytelenül döntött arról, hogy kenyérrrel és más élelmiszerekkel segítse Magyarországot. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 30.) Minden egyéb vádat elutasított.

Marcsenko ellen tanúskodott Zavizion Iván, a büfé egy másik vendége, aki helyeselte a szovjet fellépést a magyarok lázadók ellen. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 40.) A büfésnő, Zavizion Nagyija azt állította, hogy a magyarországi eseményekkel kapcsolatban Marcsenko kijelentette: a Szovjetunióban csak az él jól, aki tagja a Kommunista Pártnak. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 43.) Pitjakovják Joszif arra panaszkodott, hogy miután Marcsenko megtudta, hogy tagja a pártnak, erősen szidalmazni kezdte. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 53.) A vallomások alapján február 11-én és 13-án Ungváron zárt bírósági ülésen tárgyalták az ügyet, Marcsenkót bűnösnek találták az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve I. rész 54-10. cikkelye alapján és három év börtönre ítélték. (A УСБҮ 3о 6011, Арк. 158.) „Résszezen tett kijelentéseier” mind a három évet leülte. 1992-ben őt is rehabilitálták.

Voltak mások, is akik a szovjethatalom ellen léptek fel, mint például Bella Ilona tanár, aki 1956-ban szovjetellenes röplapokat írt és terjesztett, s ezért 3 évre ítélték. Másfél éven keresztül vallatták. A vallatások során a nyomozók kegyetlen kínzásokhoz folyamodtak – injekciókat adtak neki, a bőrén nyomták el a cigarettacsikket. (Dupka 2006a, 61. p.)

Szovjetellenes agitációért 1956-ban 4 évre ítélték Margitics Volodimir ungvári diákot. (Dupka 2006a, 63. p.) Szovjetellenes röplapok készítéséért és terjesztéséért 1956-ban Dóri János és Melnyik Jevhen 6 évet kapott. Dóri büntetését a Mordvin Köztársaság vorkutai táborában töltötte, ahol egy zendülés során lába megsérült, melyet később amputálni kellett. (Dupka 2006a, 63. p.) Későbbi sorsa ismeretlen.

Az '56-os magyarországi események során a szovjet hadsereg soraiból számos dezertálás történt amiatt, hogy magyar katonák nem akartak saját testvéreik, a magyarok ellen harcolni. A sztálinizmus idején az 1927–1930 között született magyar vagy német nemzetiségű férfiakat tilos volt a szovjet hadseregbe besorozni, mert megbízhatatlannak nyilvánították őket. A „vezér” halála után azonban a helyzet megváltozott. Nagy számban szolgáltak magyar fiatalok a szovjet hadsereg soraiban, de nem akartak részt venni a magyar forradalom elfojtásában, ezért dezertáltak. Köztük volt Lukács Mátyás közlegény, akit a szovjet hadseregből való dezertálásért 4 év Szibériában letöltendő börtönre ítélték. 1957. december 23-án amnesztiával szabadult. (Dupka 2006a, 66. p.) Bucsellá Józsefet 1956-ban dezertálásért halálra ítélték, a büntetés végrehajtásakor súlyosan megsérült, de életben maradt, büntetését a Mordvin Autonóm Köztársaság 7. sz. javító munkatáborában letöltendő 35 év szabadságvesztésre változtatták.

A vizsgált időszakban Kárpátalján mintegy 35 ezer ember ellen folyt eljárás vagy vizsgálat politikai bűncselekmény gyanújával. A kárpátaljai bíróság tárgyalásai a KGB által Magyarországon megalkotott forgatókönyv szerint zajlottak, és a legfőbb cél az volt, hogy félelmet keltsenek az emberekben, elvegyék kedvüket a proletár diktatúrával és a szovjethatalommal szembeni fellépéstől. (Dupka–Horváth 1996, 255. p.) A szovjet katonai beavatkozás Magyarországon arra kényszerítette a nagyhatalmakat, hogy módosítsanak külpolitikai stratégiai elveiken, felerősítette a „hidegháború” politikáját, jelentősen csökkentette a Szovjetunió nemzetközi tekintélyét, kiélesítette Varsói Szerződés tagállamai és a NATO közötti ellentéteket.

(Fordította Sterr Attila)

Irodalom

- A УСБУ Зо 5608 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5608 (Пастеляк І., Пердук Т., Гече Е.) в 3-х томах.
- A УСБУ Зо 5711 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5711 (Беняк Н., Орловський В., Кулчар І.) в 3-х томах.
- A УСБУ Зо 5723 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5723 (Ілейш І., Варга Я.) в 4-х томах.
- A УСБУ Зо 5737 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 5737 (Сейчи Ш., Ормош М., Ормош С.) в 2-х томах.
- A УСБУ Зо 6011 = Архів УСБУ в Закарпатській області [Ukrajnai Biztonsági Szolgálat Főigazgatóságának Kárpátaljai Megyei Levéltára] Спр. № 6011 (Марченко П.).
- Dupka György 2006a. '56 Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Dupka György 2006b. A Magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján. In Balla Bálint–Szöllősy Pál (szerk.): 50 év. 1956–2006. Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Dupka György–Horváth Sándor 1993. '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó. 73. p.
- Dupka György–Horváth Sándor 1996. A Magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában). In Székelyhidi Ágoston (szerk.): Magyar '56: hatások a Kárpát-medencében. 1. k. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága.
- Gecse Géza et al. 2003. Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Король І. 2002. Угорська революція 1956 року. [Az 1956-os magyar forradalom.] Ужгород, Видавництво В. Падяка.
- Кримінальний кодекс УРСР [Az Ukrán SZSZK Büntető Törvénykönyve] Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 січня 1945 року з додатками і постатейними матеріалами. Київ-Харків, Українське державне видавництво.
- Пронько В. 1997. Угорщина. Трагедія 1956 р. [Magyarország. 1956 tragédiája.] Український історичний журнал, № 5.
- Реабілітовані історією [A történelem által rehabilitálva]. Закарпатська область: У 2-х кн. Книга перша. 2003. Ужгород, Закарпаття.
- Зан П. 1998. Контрреволюція чи революція. [Ellenforradalom vagy forradalom.] Новини Закарпаття, 24 жовтня.

SZERHJ GORGYJCSUK

ACTIONS OF POLITICAL RESISTANCE IN TRANSCARPATHIA AROUND THE HUNGARIAN REVOLUTION OF 1956, IN THE PERIOD BETWEEN 1955–1959

The Transcarpathian State Archives have deposited a number of documents proving that the youth of Transcarpathia, influenced by the events in Hungary, carried on an intensifying anti-regime activity: the Soviet secret service, also known as KGB, had made a list of those Transcarpathians who openly or covertly sympathized with the Hungarian uprising. Many of them were convicted for spreading revolutionary and anti-Soviet leaflets. In Transcarpathia it were first of all the young Hungarians who took active and organized action against the Soviet intervention. They organized moving groups and posted leaflets protesting against the entry of the Soviet troops to Hungary. We have learnt about four Hungarian groups operating in Uzhhorod, Vinohradiv and Haloch (Uzhhorod district), and in Koson´ (Berehove district). There are records on individual actions as well. In the examined period there were prosecutions or investigations for political crime suspects in Transcarpathia against approximately 35 thousand people. The Transcarpathian court trials were executed according to the scenario created by the KGB in Hungary, and their main objective was to generate fear in people and discourage them from taking action against the proletarian dictatorship and the Soviet power.